

Beteckning: _____

Institutionen för Pedagogik, didaktik och psykologi

Utan ord
- En litteraturstudie med fokus på små barns icke-verbala
kommunikation

Lina Brunzell
Januari 2008

Examensarbete, 15 högskolepoäng
Didaktik

Lärarprogrammet
Handledare: Harry Berg
Examinator: Christina Gustafsson

”Också den som är ovan vid ord
har mycket att säga.
Också den som är van vid ord
kan ha svårt att tala.
Med ord kan vi nå varandra
men också med ögon och händer.
Jag ser på dig, jag rör vid dig.
Eller säger: ’Jag tycker om dig.’
Och du kan svara med ord,
hand eller öga.”

BENGT ERIK HEDIN (Granberg 1999, s.14)

Brunzell, Lina (2008): Utan ord – En litteraturstudie om små barns icke-verbala kommunikation. Examensarbete i didaktik. Lärarprogrammet. Institutionen för Pedagogik, didaktik och psykologi. Högskolan i Gävle. 2008.

Sammanfattning

Studiens syfte var att undersöka den icke-verbala kommunikationens innebörd och dess påverkan i framförallt små barns liv. Fokus har varit på små barns icke-verbala kommunikationssätt. För att få ett bredare perspektiv av icke-verbal kommunikation, har en litteraturstudie legat till grund för arbetet. Litteraturen som har legat till grund för hela examensarbetet har varit i form av tryckta böcker samt vetenskapliga artiklar. Kroppsspråket är det äldsta och därmed också det första språk som människan kommunicerat på och till följd av detta har vårt icke-verbala språk funnits med så länge människan funnits på denna jord (Backlund 2006 & Maltén 1998). Håkansson (1995) betonar att folket redan under medeltiden insåg värdet av den icke-verbala kommunikationen, de kategoriserade kroppsspråket och lärde ut dessa signaler till bland annat talare som använde sig mycket av gester. Även på antiken var människor intresserade av den icke-verbala kommunikationen (Håkansson 1995). Med icke-verbal kommunikation menas all vår kommunikation utom själva orden, den kommer till uttryck via såväl icke-verbala signaler såsom ansiktsuttryck och som vilka kläder eller objekt vi väljer att omge oss med (Backlund 2006). I litteraturgenomgången behandlas den icke-verbala kommunikationens funktioner och inverkan på människors liv. Fokus ligger på små barns icke-verbala utveckling och uttryckssätt, men även vuxnas inverkan på små barns utveckling inom området berörs. Resultatet av denna studie visar att barns icke-verbala kommunikation har stor betydelse redan från födseln då det ordlösa samspelet mellan barn och vuxen tar sin början. Detta icke-verbala samarbete utgör grunden för barns kommunikativa utveckling, såväl icke-verbalt som verbalt (Espenakk 2006). Barns icke-verbala kommunikation ger sig till känna bland annat via gester, mimik och ljud, vilket ligger till grund för utvecklingen av språket (Lindahl 1998). Peggester är en av de mest betydelsefulla gesterna och kan fungera som en bro mellan olika delar av den verbala och icke-verbala kommunikationen (Tomasello m.fl. 2007). Studien tyder på att barns icke-verbala kommunikation fungerar som en ledsagare när det gäller deras sätt att kommunicera med omvärlden och berätta vad de känner, tänker och upplever (Johansson 2003). Den icke-verbala kommunikationen visar hur samspelet mellan olika individer fortgår och vilken roll de får/tar i olika situationer (Nilsson & Waldemarson 1995a och 1995b).

Nyckelord: barnspråk, gester, icke-verbal kommunikation, kommunikation, kroppsspråk, språk

Innehållsförteckning

Sammanfattning.....	1
Innehållsförteckning	3
1. INLEDNING	4
1.1 Syfte och frågeställning	4
2. METOD	6
2.1 Urval och bearbetning.....	7
3. LITTERATURGENOMGÅNG	9
3.1 Vad är och innebär icke-verbal kommunikation?.....	9
3.2 Vad är/innebär icke-verbal kommunikation - Sammanfattning	11
3.3 Ansiktets uttrycksmedel.....	12
3.4 Sinnenas betydelse.....	12
3.5 Ansiktet och sinnena - Sammanfattning	14
3.6 Barns kroppsspråk och kommunikation.....	14
3.7 Kroppsspråkets början.....	15
3.8 Barnets icke-verbala kommunikation och språkutveckling	16
3.9 Vikten av kunskap om kroppsspråk i förskolan	18
3.10 Tydlighet och uppfostran	19
3.11 Barns kroppsspråk, kommunikation och språkutveckling – Sammanfattning	20
4. DISKUSSION OCH SLUTSATSER	22
4.1 Sammanfattande analys.....	22
4.2 Slutdiskussion.....	25
4.3 Förslag till vidare forskning	26
5. REFERENSFÖRTECKNING	27

1. INLEDNING

Jag har länge varit intresserad av hur vi människor kommunicerar med varandra. Kärnan till mitt intresse av kommunikation är att jag anser det vara betydelsefullt och påverkar dagligen våra liv. Kommunikation är ett mycket omfattande ämnesområde och för att avgränsa mig har jag valt att skriva mitt examensarbete om icke-verbala kommunikation. Denna studie behövs för att undersöka och informera om hur synen på den icke-verbala kommunikationen ser ut och dess betydelse för kommunikationen människor emellan.

”För den som arbetar med grupper kan det vara lättare att både förstå och förutse hur samspelet kommer att utvecklas genom att iaktta deltagarnas icke-verbala budskap. Vi kan upptäcka vilka som tyr sig till varandra, vem som hamnar i utkanten och vem som inte får vara med.” (Nilsson & Waldemarson 1995a, s.69)

För att få en liten inblick i varför den icke-verbala kommunikationen är så viktig och vad den kan berätta anser jag att föregående citat poängterar vikten av att vara uppmärksam på den icke-verbala kommunikationen. Vi som lärare kan ha stor användning av att studera den icke-verbala kommunikationen som sker mellan olika individer.

Bland andra menar Malten (1998) att kroppsspråket är den största och mest betydelsefulla delen av vår kommunikation med varandra. Vår icke-verbala kommunikation omfattar allt från små ögonrörelser till klädval. Backlund (2006) och Maltén (1998) menar att kroppsspråket är det äldsta och första språk som människan brukat och har funnits med under hela mänskligheten. Enligt Håkansson (1995) ansåg människan redan under medeltiden att de icke-verbala signalerna var viktiga och därför arbetades det med att lära ut dessa signaler och sätta dem i kategorier. För talare var gester med händerna betydelsefulla, och därmed fick gester stor uppmärksamhet.

Fexeus (2007) skriver att om vi blir mer medvetna om kroppsspråket och vad det vill berätta för oss gynnar det alla våra relationer. Genom att bli tydligare och förstå varandra bättre kan vi skapa goda relationer.

Barns kommunikation är något som jag en tid har funderat på och vill veta mer om. Jag tror att det är bra om vi lärare är uppmärksamma och medvetna om barnens kroppsspråk och vad vi kan lära oss av detta. Att vi stärker barnen i deras kroppsspråk så att kommunikationen mellan både barn och vuxna blir tydligare och mer effektiv, och framför allt att vi förstår vilken stor betydelse och inverkan den icke-verbala kommunikationen har i våra liv.

1.1 Syfte och frågeställning

Syftet med detta examensarbete är att via en litteraturstudie undersöka hur barn använder sitt kroppsspråk när de kommunicerar och vad som innefattas av den icke-verbala kommunikationen, samt att ta reda på om det finns ett samband mellan barns språkutveckling och den ordlösa kommunikationen. En mindre del av syftet är också att undersöka följder och vikten av den icke-verbala kommunikationen mellan individer. Arbetet kan komma till användning för alla som vill veta mer om såväl barn som vuxnas icke-verbala kommunikation och kan bidra till en ökad förståelse om kroppsspråkets betydelse i mötet med andra människor.

Följande frågeställningar har formulerats utifrån syftet, och för att kunna svara på dessa behövdes den första frågeställningen besvaras först av alla.

- Vad är och innebär icke-verbal kommunikation?
- Hur kommunicerar barn genom icke-verbal kommunikation?
- Utvecklas barns talade språk med hjälp av icke-verbal kommunikation, om så är fallet, i så fall hur?

2. METOD

Detta examensarbete är en litteraturstudie. Insamlad data bygger på litteratur och artiklar som på ett eller annat sätt berör icke-verbala kommunikation. Eftersom mycket av den icke-verbala kommunikationen är omedveten har jag valt att använda mig av en litteraturstudie, som ger ett stort utbud av material och både tid och pengar sparas eftersom studierna redan är genomförda (Bryman, 2002).

För att avgränsa mig och komma fram till mitt specifika ämne började jag med att göra en *mindmap* över vad kommunikation innebär eftersom detta var ett område som jag var intresserad av att utgå ifrån. Genom att göra denna mindmap kom jag fram till att den icke-verbala kommunikationen var något som jag ville undersöka vidare. Utifrån den icke-verbala kommunikationen började jag söka efter relevant litteratur, vilket ledde till att jag lånade hem två böcker, vilka var Nilsson & Waldemarson (1995a) och Quilliam (1995). En av dessa böcker fann jag genom att använda sökordet *kroppsspråk* på *Higgins*, Högskolan i Gävles bibliotekskatalog, vilken var av Quilliam och den andra boken, Nilsson & Waldemarson, fann jag genom att handsöka på samma placering. Med inspiration från dessa böcker började mitt syfte ta form. Jag ville fördjupa mig i den icke-verbala kommunikationen och skriva om denna med inriktning mot små barn. Bland det första jag gjorde var att skriva ett första utkast av inledningen till examensarbetet där jag reflekterade över ämnet och funderade kring syfte och frågeställningar.

I sökandet efter relevant litteratur har både svenska och engelska sökord använts beroende på var litteraturen har sökts. Sökord som använts är: barnspråk, gester, ickeverbala kommunikation, kommunikation, kroppsspråk och språk, samt några av de motsvarande engelska sökorden som är följande: body language, child language, gesture och nonverbal communication. En biblioteksökning utnyttjades, där jag fick hjälp med hur jag kunde söka efter relevanta artiklar, och vilka databaser som var aktuella för litteraturstudien. De databaser som jag främst arbetat med är *ERIC* (via *CSA*) och *PsycINFO* (via *CSA*). Artiklar har även sökts i tidskriften *First Language*, där gesture har brukats som sökord. De krav som ställts och utgått ifrån är att artiklarna på något sätt ska anknyta till barns kroppsspråk och icke-verbala kommunikation. Sökningen av lämplig litteratur har gjorts via högskolans biblioteks hemsida, (*Higgins* och *Libris*) och som tidigare nämnts databaserna *ERIC* och *PsycINFO*. Sökorden som brukats i *Higgins* och *Libris* samt de två aktuella databaserna är samtliga sökord som nämnts tidigare med undantag för kommunikation och språk. Fler sökningar efter lämplig litteratur har gjorts på Hudiksvall biblioteks mediekatalog, och de sökord som använts på denna plats för att få ett bredare utbud är barnspråk, kommunikation och språk. Några träffar utifrån dessa sökord har bedömts som relevanta och har då använts i detta examensarbete. Även referenser i olika examensarbeten som berört kommunikation på något sätt, har följts upp för att se om de kunde vara användbara för denna studie, allt för att få ett bredare utbud och för att finna relevant litteratur som inte hittats med hjälp av nyckelordssökning.

Efter att ha skrivit inledningen, beslutade jag mig för att inleda litteraturgenomgången med vad icke-verbala kommunikation är och innebär. Efter hand har nya rubriker tillkommit, allt efter behov och lämplighet. I litteraturgenomgången har jag tagit upp litteratur som berör och svarar på syfte och frågeställning. Min litteraturgenomgång är också mitt resultatavsnitt eftersom denna del också innehåller och bygger på mitt resultat.

2.1 Urval och bearbetning

Hur urvalet och bearbetning av litteratur och data har gått till kommer denna del att förtälja.

När jag sökte efter litteratur som kunde tänkas vara användbart för mitt examensarbete, ville jag först och främst hitta svensk litteratur för att få mer kunskap och djupare förståelse i mitt ämnesområde, samt att få en övergripande blick. En första analys om huruvida litteraturen varit relevant har gått till på följande sätt: när jag först började söka efter litteratur letade jag på Higgins, där jag fann ett antal böcker som eventuellt kunde vara angelägna i min studie. De sökord som användes var de som tidigare nämnts. För att se om dessa böcker kunde tänkas vara relevanta började jag med att titta på titel och läsa på bokens baksida. Hittade jag något som möjligen skulle kunna kopplas till icke-verbal kommunikation eller till mina sökord fortsatte jag med att titta på innehållsförteckning och leta efter väsentliga kapitel. I de fall som det förekommit sammanfattningar har jag läst igenom dessa. Fortsättningsvis skummade jag igenom dessa och i de fall jag hittade något intressant markerade jag dessa för framtida användning, samt valde jag att anteckna och skrev stödord. Samtidigt med litteratursökningen på biblioteket sökte jag också efter artiklar på databaser. En andra analys har använts när relevanta delar i litteraturen hittats, och därefter jämförts för att stödja eller eventuellt motsäga varandras information. Däremot har inte all litteratur som stödjer varandra blivit representerade på samma ställe i texten, då jag valt endast en källa att referera till. I ett flertal fall har mina källor kompletterat varandras information. På ett liknande sätt har analysen av artiklar gått till. När det gäller analys av artiklar, så har dessa sökts på det sätt att först och främst nyckelorden i dessa haft betydelse för att kunna sälla bort artiklar som inte är relevanta för detta examensarbete. Ett antal artiklar har också sökts på det sätt att jag sökt på författare som skrivit artiklar i anknytning till icke-verbal kommunikation. De artiklar som har haft sökord som stämmer överens med detta examensarbete har därefter följts upp genom att titel och abstract gått igenom. Har dessa uppfattats som användbara och det funnits fulltext tillgodo, har därefter en kopia sparats av dessa som senare skrivits ut och genomlästs. De artiklar som verkligen varit relevanta för detta examensarbete har analyserats ytterligare en gång och relevanta delar har tolkats för att eventuellt beröras i detta arbete.

Mycket av litteraturen har berört kommunikation i allmänhet, ofta med vuxnas kommunikationssätt som utgångspunkt. Gemensamt för merparten av litteraturen är att de alla har kommunikation på ett eller annat sätt som gemensam nämnare. Efter att ha kommit i kontakt med artiklar som handlar om sambandet mellan icke-verbal kommunikation och språkutveckling började jag att leta efter litteratur med språket som utgångspunkt. Detta tog mig ganska lång tid innan jag förstod att jag även kunde söka efter böcker med inriktning mot språket. I min funna data ingår referenser från fyra stycken artiklar, varav alla berör den kommunikativa utvecklingen hos barn. All data har inte funnits med från det att jag började skriva min litteraturgenomgång, utan viss data har tillkommit under arbetets gång. Den största delen av syftet har funnits med under hela arbetet, medan en mindre del tillkommit i och med att arbetet kommit igång. De två första frågeställningarna var givna tidigt i examensarbetet, medan den tredje och sista frågeställningen formulerades lite längre fram i arbetet. Metoddelen i detta examensarbete började utformas i relativt tidigt stadium, men har skrivits under arbetets gång.

Efter att ha läst litteratur om vad icke-verbal kommunikation är, fortsatte jag med att skriva om detta i början av litteraturgenomgången. Jag ville få fram olika författares syn på detta och se om de delade uppfattningar och om de berörde olika delar av den icke-verbala kommunikationen. Delar ur litteraturgenomgången har omarbetats ett flertal gånger, och

under arbetets gång har också vissa avsnitt bytt plats, allt efter att få avsnitten uppdelade efter frågeställningarnas ordning. Ett parti besvarar flera av frågeställningarna, vilket också står i början av avsnittet. I det tidiga skedet av min skrivprocess skrev jag allteftersom jag läste om olika delar som berörde mitt syfte och mina frågeställningar, allt för att få igång och få struktur på mitt skrivande. Avsnitten formades och omformulerades efter hand då jag fick en mer övergripande blick över vad som behövdes och vad som oväsentligt i detta examensarbete.

3. LITTERATURGENOMGÅNG

I litteraturgenomgången kommer olika områden som berör den icke-verbala kommunikationen att behandlas, och detta arbete grundar sig på denna del eftersom det är en litteraturstudie. Frågeställningarna kommer även dem att behandlas i denna del, därmed är också min litteraturgenomgång är också mitt resultatavsnitt där jag redovisar mina resultat. För att kunna beskriva olika författares syn på den icke-verbala kommunikationen, behövs först och främst en inledning om vad icke-verbal kommunikation är och innebär.

3.1 Vad är och innebär icke-verbal kommunikation?

Utifrån frågeställningen som rubriken nämner kommer detta avsnitt att handla just om detta. Hur kännetecknas icke-verbal kommunikation och vad innefattas av denna är frågor som kommer att besvaras i denna del.

Författarna Backlund (2006) och Maltén (1998) hävdar att minst 70 procent av vår kommunikation är icke-verbal. Forskare menar, enligt Maltén (1998), att den största delen av vår kommunikation, det vill säga 55 procent, faktiskt kommer till uttryck via gester, miner, kroppsspråket och ögonen. 38 procent kommer från rösten och dess uttryck i form av betoningar, tonfall, röstläge, rytm m.m. Resterande och därmed också den minsta delen består av sju procent och innefattar själva orden. För att lite närmare beskriva vad icke-verbal kommunikation är menar Guerrero (m.fl. 1999) att icke-verbal kommunikation finns runt omkring oss och är mer trovärdig än vår verbala kommunikation, just därför att den kan berätta mycket om vad vi känner. Backlund (2006) beskriver icke-verbal kommunikation som något som innefattar allt vi uttrycker utom just själva orden. Vårt kroppsspråk är en del av vår icke-verbala kommunikation, men även hur vi väljer att klä vårt utseende med allt vad det innebär. Det brukar talas om två olika kategorier av icke-verbala signaler och hit hör *extralingvistiska* signaler och *paralingvistiska* signaler. Dessa signaler kan vara både medvetna och omedvetna. Hon förklarar de extralingvistiska signalerna som fristående från våra verbala uttryck, medan de paralingvistiska kommer till uttryck via rösten och samarbetar med orden. De medvetna extralingvistiska signalerna kan kontrolleras och är utvecklingsbara och till några av dessa hör exempelvis gester, kroppshållning, accessoarer och klädsel med mera, men även exempelvis ansiktsuttryck hör till denna kategori. De omedvetna extralingvistiska signalerna, menar Backlund, är mycket svåra att kontrollera eller till och med okontrollerbara, som är exempelvis förändring i pupillstorlek, rodnad eller vissa dofter som kroppen utsöndrar. De paralingvistiska signalerna menar författaren kommer till uttryck via rösten och hur vi använder oss av den, styrka, betoningar, tonfall och tempo är några exempel. Med andra ord är icke-verbal kommunikation allt vi uttrycker med vår kropp utom just själva orden, den berättar en del för omvärlden vilka vi är (a.a.). En annan författare som berör de para- och extralingvistiska signalerna är Linell (1997) som menar att de paralingvistiska signalerna följer och fyller ut den verbala kommunikationen. När författaren förklarar de paralingvistiska signalerna menar han att till dessa hör även gester och mimik. Vidare framhåller han att de extralingvistiska signalerna inte är knutna till de verbala uttrycken, utan är oberoende av dessa. De icke-verbala uttryckssätten fyller många olika funktioner hos människan, bland annat arbetar de främst för att uttrycka vilket humör och vilka känslor som sändaren känner. Vår ordlösa kommunikation signalerar också vilka relationer vi har till omgivningen och våra känslor inför dem. Författaren menar också att de

icke-verbala uttryckssätten både kan fungera som överordnad och underordnad det verbala språket (a.a.).

Enligt Håkansson (1995) är det svårt att göra en tydlig gränsdragning mellan verbal och icke-verbal kommunikation. Hon anser att dessa två begrepp kan ses som ett och samma, men att det kan ses som två motpoler med allt som är svårdefinierat där emellan, med andra ord det som varken kan räknas som endast icke-verbala eller verbala uttryck (a.a.).

Kommunikation pågår ständigt eftersom vi hela tiden kommunicerar via vår icke-verbala kommunikation menar Öhman (2003). Vidare hävdar författaren att vårt kroppsspråk och våra sinnen spelar en avgörande roll när vi ska tolka ett meddelande. När det gäller tolkningen av budskap menar Svensson (1998) att vi för det mesta spontant tolkar andra människors kroppsliga uttryckssätt, och att sättet att uppfatta budskap har sin botten i den icke-verbala kommunikationen. Såväl Backlund (2006) som Linell (1997) menar också att vi kan lära oss att ljuga med hjälp av vår kropp, men Backlund (2006) menar att det endast gäller de medvetna kroppssignalerna. Enligt Linell (1997) är det betydligt svårare att ljuga med kroppen än med talet, och i och med detta litar vi i större utsträckning på vad en annan människas kroppsspråk vill berätta än de verbala uttrycken, och i anknytning till detta så drabbas vi ibland av dubbelbindning. Dubbelbindning innebär att en persons icke-verbala och verbala uttryck inte stämmer överrens, det vill säga att de ger uttryck för helt olika saker, och i och med detta förlitar vi oss i stort sett alltid på de intryck vi får via den ordlösa kommunikationen. Vidare hävdar han att verbal kommunikation är beroende av den icke-verbala kommunikationen som vanligtvis fungerar som ett komplement och stöd. En liknande ståndpunkt intar Guerrero (m.fl. 1999) när författaren påstår att ytterst små kroppsrörelser kan avslöja hur någon känner sig, även om resten av kroppen säger det motsatta. Vi skickar ständigt ut kroppssignaler, under bara några minuters samtal använder vi över flera hundra signaler. Det finns många olika kombinationer av icke-verbala signaler och de icke-verbala uttrycken i sig är åtskilliga. Vissa av dessa signaler varar bara i någon bråkdel sekund och många av dessa hamnar rätt in i vårt undermedvetna (a.a.).

De två författarna Backlund (2006) och Maltén (1998) menar att kroppsspråket är det äldsta och första språk som människan brukat och har funnits med under hela mänskligheten. Håkansson (1995) utvecklar detta och skriver att människan redan under medeltiden ansåg att de icke-verbala signalerna var viktiga och därför jobbades det med att lära ut dessa signaler och sätta dem i kategorier. Samtidigt påpekar hon att även under antiken var de intresserade av den icke-verbala kommunikationen. Under denna epok utforskade och skildrade dem människans ordlösa språk, vilket framkom främst i teatrala sammanhang, då retorik lärdes ut, det vill säga hur mimiken, gestikulation och kostym skulle framställas (a.a.).

Backlund (2006) skriver om kroppsspråket i förhållande till omgivning och situation. Hon menar att den icke-verbala kommunikationen kan ge upphov till många olika tolkningar, och här är det viktigt att ta hänsyn till ett flertal olika faktorer eftersom den ordlösa kommunikationen inte är någon korrekt bedömning av sändarens självbild. De faktorer som författaren menar är viktiga att ta hänsyn till är hur relationerna och situationerna ser ut allt eftersom det kan skilja sig från fall till fall. De icke-verbala signalerna fyller ett oerhört brett spektrum av uttryckssätt som samverkar tillsammans och kan ges flera olika betydelser (a.a.).

I Nilsson och Waldemarsons bok (1995a) skriver de om vilken roll icke-verbal kommunikation spelar i våra liv. I följande citat förklarar författarna på ett innehållsrikt sätt

om relationer och samspel samt hur den icke-verbala kommunikationen ligger till grund för dessa.

”Icke-verbal kommunikation är en spegling av vårt inre liv, det visar vad vi tänker, känner, upplever och vill. Det ger uttryck för stämningar och visar på avsikter, attityder och värderingar. Det är genom kroppsspråket som vi formar och upprätthåller våra relationer till varandra. Det ger uttryck för samhörighet och avståndstagande och påverkar samspelet mellan människor.” (Nilsson & Waldemarson, 1995a, s.69)

Vidare menar författarna att vår identitet främst blir bekräftad genom den icke-verbala kommunikationen. De påstår att genom att observera andra människors icke-verbala budskap kan man på ett bättre sätt förstå och förutse hur interaktionen mellan människor som kommunicerar kommer att utvecklas, vilket kan vara användbart för alla som arbetar med grupper. Nilsson och Waldemarson (1995b) hävdar att genom kunskap om icke-verbal kommunikation och via denna kan vi få hjälp och stöd i interaktionen med andra människor, samt på ett lättare sätt kommunicera med personer som har svårigheter med språket, till exempel små barn. Författarna menar att den icke-verbala kommunikationen är så pass viktig att den i somliga fall är den enda möjligheten att kommunicera på (a.a.).

Håkansson (1995) menar att vi använder våra icke-verbala signaler för att förmedla vilken status vi innehar i olika situationer och samhörighet med andra människor. Spegling är ett sätt att visa gemenskap med andra människor, detta innebär att vi anpassar våra icke-verbala signaler för att likna varandra (a.a.).

3.2 Vad är/innebär icke-verbal kommunikation - Sammanfattning

Nedan följer en sammanfattning av vad detta avsnitt handlat om.

Icke-verbal kommunikation är vår ordlösa kommunikation som kommer till uttryck via såväl vårt kroppsspråk som vårt yttre, något som bland andra Backlund (2006) hävdar. Denna form av kommunikation är mycket betydande och omfattar även rösten och dennes uttryck i form av exempelvis betoningar, pauser och melodi (a.a.). Den icke-verbala kommunikationen är ständigt aktiv, i varje stund och i varje ögonblick kommunicerar vi med omvärlden, vilket bland andra Guerrero (1999) och Öhman (2003) betonar vikten av. Kroppsspråket har en historia som sträcker sig långt bakåt i tiden, och med samma ålder som mänskligheten har vår icke-verbala kommunikation varit betydelsefull och värderats högt i flera årtusenden, i enighet med Håkansson (1995). Kombinationen av de icke-verbala signalerna väldigt många och de enskilda uttrycken är åtskilliga i sig, varpå ett enda uttryck kan ha flera olika betydelser, något Guerrero (1999) poängterar. Våra icke-verbala uttryck sägs stå för cirka 70 procent av kommunikationen (Backlund 2006 & Maltén 1998).

När författarna talar om icke-verbal kommunikation, behandlar två av dessa de paralingvistiska och extralingvistiska signaler, vilka är Backlund (2006) och Linell (1997). De paralingvistiska signalerna har med rösten att göra, de innefattar allt som har med vår röst att göra utom just betydelsen av orden i sig, något som exempelvis Backlund (2006) hävdar. De paralingvistiska signalerna fungerar på det sätt att de samverkar med orden, medan de extralingvistiska signalerna utgör de resterande icke-verbala uttrycken och dessa är självständiga och inte knutna till de verbala uttrycken, vilket såväl Backlund (2006) som Linell (1997) tar upp. Som tidigare framgått är vår icke-verbala kommunikation mycket betydelsefull när vi kommunicerar. Vi tolkar oftast varandras kroppsspråk omedvetet, i enighet med Svensson (1998). Den icke-verbala kommunikationen anses av vissa vara mer

pålitlig och ärlig än vår verbala kommunikation, delvis just därför att det sägs vara svårare för oss att ljuga med vårt kroppsspråk än med vårt tal, något som Linell (1997) berör och även Backlund (2006) skriver om. Den sistnämnda menar bland annat att vi i och med detta alltid bör vara aktsamma med att bedöma andras kroppsspråk, eftersom olika situationer och sammanhang skiljer sig åt och människorna och relationerna i dessa likaså. Som regel bör man alltid utgå ifrån detta när man tolkar andra människors icke-verbala kommunikation (Backlund 2006). När vi kommunicerar med hjälp av våra icke-verbala signaler ger vi också uttryck för gemenskap och vår status i förhållande till olika personer, vilket Nilsson och Waldemarson (1995a) betonar vikten av. Vi följer ofta varandras kroppsspråk när vi känner samhörighet med en annan människa, något som Håkansson (1995) stödjer.

3.3 Ansiktets uttrycksmedel

I detta avsnitt kommer ansiktets uttrycksmedel tas upp. I anknytning till frågeställningen om vad icke-verbala kommunikation är ansiktets uttrycksmedel en del av svaret eftersom vi kommunicerar via dessa.

Enligt Håkansson (1995) är ansiktet och dess uttryck beroende av alla muskler för att kunna uttrycka olika känslor och sinnestillstånd. Ögonen spelar en viktig roll när vi kommunicerar med andra människor. När vi talar med andra människor varvar vi med att titta på ögonen och munnen på den vi talar med just för att tolka de icke-verbala signalerna. Storleken på pupillerna spelar också stor roll för hur vi tolkar våra medmänniskors beteende. När en person är intresserad av något blir pupillerna större och tvärtom när något känns otrevligt (a.a.). För att komplettera lite med en annan författares syn på just ögonens uttrycksätt menar Backlund (2006) att blickriktningen och hur ofta ögonkontakt skapas, kan ge en förning om vilken status och personlighet en person har.

När det gäller ansiktsuttrycken eller mimiken som det också kallas hävdar Backlund (2006) att vi med vårt ansikte har så pass stor kapacitet att vi kan uttrycka hundratals olika kombinationer. Dessa uttryckskombinationer varar många gånger bara en så kort stund att de går rätt in i vårt undermedvetna och de flesta av våra känslöstämningar visar sig till största delen just i vårt ansikte. Vidare anmärker hon att vi i vår kultur ofta använder vårt leende för att undanhålla våra verkliga känslor. Vi ler istället för att visa andra mer mörka känslor, eftersom dessa känslor också kommer till uttryck i ansiktet (a.a.). Såväl Backlund (2006) som Håkansson (1995) skriver om ögonbrynens betydelse i den icke-verbala kommunikationen. Håkansson (1995) betonar detta genom att hävda att en av ögonbrynens funktioner är att förtydliga ögonens uttryck. För att stärka detta påstående menar Backlund (2006) att höjda ögonbryn kan uttrycka frågor eller fungera som utropstecken. Vidare påpekar författaren exempelvis att ett neutralt uttryck i ansiktet kan vara ett uttryck för eftertänksamhet.

3.4 Sinnenas betydelse

Eftersom våra sinnen utgör en stor del av hur vi uppfattar vår omgivning och är en viktig del i den icke-verbala kommunikationen kommer detta avsnitt att förtydliga sinnenas funktion i förhållande till den ordlösa kommunikationen.

”Via våra sinnen uppfattar vi det som sker i omgivningen. Vi ser människors kroppsuttryck, tar emot deras beröringar och får intryck genom våra lukt- och smakorgan. De flesta av våra sinnesintryck blir emotionellt laddade genom att andra personer är närvarande i situationen. När vi senare i livet upplever liknande händelser kan också samma känslor väckas till liv.” (Nilsson & Waldemarson 1995b, s.83)

I föregående citat visar Nilsson och Waldemarson på hur våra sinnen knyter an till den icke-verbala kommunikationen.

Sinnena är viktiga redan i livmodern enligt Quilliam (1995) och de mest betydande under denna period är hörsel och känsel. Dessa sinnen fortsätter även efter förlossningen att fylla en viktig funktion, menar författaren, och fler sinnen, såsom smak- och luktsinne, blir snart minst lika betydelsefulla, men för att senare avta eftersom dessa inte längre är livsviktiga. Dock är känseln ännu en viktig del, såsom de inre intrycken i form av exempelvis hungerkänsla, smärta, tankar och känslor. Med tiden blir hörseln och synen de viktigaste sinnena eftersom världen upplevs till stor del genom dessa, och även kommunikationen spelar en framträdande roll i varför våra sinnen är så betydelsefulla i vår utveckling (a.a.).

Quilliam (1995) påpekar att det kan vara till stor nytta att känna till vilka sinneskanaler som barn föredrar att använda sig av. Det kan röra sig om en eller flera olika sinneskanaler, men hörseln och synen är de som vanligtvis är mest betydelsefulla. Författaren menar att vi kan få barn att bli mer balanserade genom att stimulera sinneskanaler som barnet normalt inte använder fullt lika ofta. Med detta menas att barnet lär sig att använda sina sinnen på ett mer balanserat sätt, vilket leder till att barnet blir mer öppet och intresserat. Såväl Quilliam (1995) som Fexeus (2007) går båda in på sinnenas anknytning till tanken. Quilliam (1995) talar om tidigare forskning som gjorts på de olika sinneskanalerna kopplat till olika tankekanaler. Forskningen visar att sinnes- och tankekanalerna hänger samman genom att varje sinneskanal har en motsvarande tankekanal. Dessa kanaler menar författaren är alla i sig knutna till olika icke-verbala *beteendemönster*. Med hjälp av dessa mönster kan vi nästan alltid se vilket sinne som barnet tänker med (a.a.). Även Fexeus (2007) hävdar att sinnena hänger ihop med tankarna. Han framhåller att för att kunna tänka behöver vi intryck och våra minnen som dyker upp i anslutning till dessa. Våra sinnesintryck har med andra ord stor inverkan på våra tankar, och utgör en betydelsefull roll när vi tänker. Enligt författaren har olika individer sina egna favoriter när det gäller att ta emot sinnesintryck, men dessa används inte för den sakens skull skilt från alla andra sinnesintryck, utan istället är det sinne som personen främst och i huvudsak använder mest. Enligt författaren kan vi se vilket sinnesintryck som dominerar för en viss person. Detta kan vara till nytta i kommunikationen med andra människor eftersom vi då bättre kan förstå den andres tanke sätt (a.a.). Dessa två författare hävdar att synen och hörseln är de sinnen som flest föredrar.

Quilliam (1995) påpekar att barn oftast har ett sinne eller en tankekanal som det föredrar, men att barn använder dessa utifrån sammanhanget eller situationen istället för att alltid förlita sig på en och samma kanal. Det är viktigt att även de kanaler som inte kommer i första hand blir stimulerade för att kunna utvecklas. Enligt författaren är kunskap om våra olikheter av värde när det gäller vilka kanaler som i huvudsak styr mest och att vi kan anpassa oss efter dessa när vi kommunicerar med barn, och utveckla såväl de kanaler vilka föredras som de som inte används lika aktivt. Hon förklarar hur vi kan ta reda på vilken sinnes- och tankekanal som dominerar, och att vi gör detta genom att tänka efter hur vi reagerar på och minns olika saker. Det sinnet som vi starkast reagerar på via minnet, är ofta det sinne som vi föredrar att tänka med. Genom att vi försöker anpassa vårt kroppsspråk och verbala språk för att likna barnets, och väljer att prata med barnet genom att använda benämningar och utgå från barnets perspektiv och sinneskanal, kan barnet få lättare att förstå vad vi menar och minnas olika saker (a.a.).

3.5 Ansiktet och sinnen - Sammanfattning

Ansiktet kan visa oerhört många olika icke-verbala signaler, varpå en signal eller uttryck kan vara bara ett litet ögonblick, i enighet med Backlund (2006). Våra muskler i ansiktet fyller en mycket viktig funktion eftersom vi behöver dessa för att kunna uttrycka det vi känner, något som Håkansson (2006) poängterar. Ögonen utgör en stor del i vår icke-verbala kommunikation just därför att ögonen och dess rörelser, riktningar och storleksförändringar är aktiva och relativt tydliga i kommunikationen (a.a.).

Våra sinnen spelar en avgörande roll när vi tolkar andra människors icke-verbala signaler, vilket Nilsson & Waldemarson (1995b) betonar vikten av. Några utav de absolut viktigaste sinnen är synen och hörseln som redan från födseln spelar en betydelsefull roll (Quilliam 1995). Två författare (Fexeus 2007 & Quilliam 1995) talar om sinnes- och tankekanaler, vilka vi använder oss av när vi tolkar och uppfattar vår omgivning. Våra sinnen och tankar hör ihop eftersom de kan uttrycka vilket sinne vi använder oss av när vi tänker. Här menar Quilliam (1995) att vi kan påverka barnen så att de får en balans mellan sina sinneskanaler genom att stimulera mindre aktiva sinnen hos barnet och alla sinneskanaler behöver stimuleras för att få en balans mellan dessa.

3.6 Barns kroppsspråk och kommunikation

I koppling till den andra frågeställningen kommer i detta avsnitt barns icke-verbala kommunikationssätt tas upp.

När det gäller vikten av kroppsspråket under språkutvecklingen, menar Quilliam (1995) att kroppsspråket hamnar i skuggan av det verbala språkets utveckling. Den icke-verbala kommunikationen är en betydelsefull del i all vår kommunikation. Enligt henne är det viktigt att vi uppmuntrar barns icke-verbala kommunikation så att barnen lär sig att tyda andras och använda sina egna icke-verbala uttryckssätt på ett mer aktivt sätt. Hon poängterar vikten av kunskap om kroppsspråket som något som vi vuxna behöver mer erfarenhet kring, vilket skulle inbringa mer förståelse och högre värdering av den icke-verbala kommunikationen (a.a.). Johansson (2003) intar ett liknande resonemang där författaren menar att barn med sin kropp upplever omgivningen och uttrycker sin vilja. Genom sin kropp kommunicerar barnen med omvärlden via sitt kroppsspråk och sin icke-verbala kommunikation. Vidare hävdar hon att barn förstår varandra genom kroppsspråket, vilket länkar dem samman, men det finns också undantagssituationer. Barns icke-verbala signaler sänder ut information om vad de tänker på, deras känslor och uttrycker också hur de förhåller sig till omvärlden. Det är via kroppsspråket som barnen lär sig att kommunicera (a.a.). I enlighet med Johansson intar Quilliam (1995) en liknande ståndpunkt när det gäller förståelsen av den ordlösa kommunikationen då hon menar att barn har en förmåga att spontant förstå kroppsspråket och dess signaler eftersom det är deras sätt att kommunicera innan de har talspråket. Enligt henne är den icke-verbala kommunikationen små barns viktigaste länk när de knyter an till omvärlden. Däremot menar Lewis (1980) att vuxna ofta inte förstår barn när de kommunicerar via den icke-verbala kommunikationen. Han hävdar att vuxna oftast inte förstår innebörden i barns icke-verbala kommunikation, vilket gör det upplagt för eller leder till missbedömningar eller ignorans medan denna kommunikation barn emellan ter sig fullt förståelig och tydlig. Till mer allvarliga konsekvenser hör att barn kan få en stämpel som exempelvis argsint när verkligheten är precis tvärtom och detta kan få förödande påföljder. Vidare hävdar författaren att vuxna många gånger signalerar ett budskap och verbalt uttrycker

någoting annat. I vissa fall kan även raka motsatsen uttryckas, vilket är en sorts dubbelbindning som kan mynna ut i negativa sinnesstämningar hos barnet (a.a.).

Enligt Lindahl (1998) är det huvudsakliga syftet med vår icke-verbala kommunikation att olika känslor och sinnesstämningar kommer till uttryck. Författaren menar att: "*Barns språkutveckling börjar med gester, 'icke språkljud', mimik och kroppsspråk.*" (Lindahl 1998, s.39).

Jørgensen (1995) berör i sin bok *preverbal kommunikation*, vilket innebär i stort sett den kommunikation som inträffar innan barnet kan uttrycka sig verbalt. I den preverbala kommunikationen genomgår barnet två olika stadier, varav det första kallas för det *perlokutiva* stadiet och infaller från födseln tills barnet är runt åtta till tio månader. Det andra stadiet kallas för det *illokutiva*, och inträffar från ungefär nio till femton månaders ålder. Enligt författaren verkar barnet i det perlokutiva stadiet ännu inte veta om vad det uttrycker med sin icke-verbala kommunikation och använder sig inte medvetet av denna form av kommunikation för att få, ge bort eller peka på saker (a.a.). Såväl Jørgensen (1995) som Fahrman (1996) menar att vuxna som har en nära relation till barnet också anpassar sin verbala och icke-verbala kommunikation när de kommunicerar med barnet. Mimiken överdrivs ofta och kommunikationen sker på ett sådant sätt att barnet ges möjlighet att svara på den vuxnes uttryck. Jørgensen (1995) menar att såväl språket som mimiken anpassas efter barnets utveckling och ålder. Allt eftersom det lilla barnet blir äldre och utvecklas lär det sig vad andras signaler kan vilja uttrycka. Fortsättningsvis menar han att under det *illokutiva* stadiet kan barnet, till skillnad från föregående stadium, handla mera avsiktligt. Enligt författaren kan också barnet efter hand förstå om det kan få sin önskan uppfylld genom egen handling eller via kommunikation med andra. Detta sker under förutsättning att barnet har en förståelse om att det går att påverka andra människor med hjälp av kommunikation (a.a.).

3.7 Kroppsspråkets början

I denna del kommer den allra första kommunikationen i barns liv att behandlas.

Enligt Reslegård (2002) sker barnets första kontakt med den icke-verbala kommunikationen redan i livmodern, i form av att barnets hörselsinne tar emot information från livet utanför livmodern. Granberg (1999) menar att det nyfödda barnet med sina icke-verbala signaler kommunicerar med omvärlden för att såväl få sina behov tillfredsställda som att uttrycka sinnesstämningar. Vidare hävdar författaren att när föräldrarna lär känna barnets uttryckssätt och kan bemöta och besvara dess signaler stärks förhållandet dem emellan. En liknande ståndpunkt intar Fahrman (1996) som framhåller att föräldrarna är lyhörda och besvarar de signaler som barnet sänder ut. Dessutom påpekar hon att mammor har ett avstånd på cirka tre decimeter mellan sig själv och sitt barn, vilket anses som den bästa distansen för att kommunicera med ett spädbarn.

I en antologi av Espenakk (2007) står det att nyfödda kan härma mimik relativt snabbt efter födseln och kommunicerar med hjälp av sina icke-verbala signaler. Vidare berättar författaren att "*Nyfödda barn föredrar ansiktsliknande stimuli framför andra.*" (Espenakk 2007, s.46). Håkansson (1995) menar att nyfödda spädbarn kan redan efter några veckor genomföra spegling. En annan författare som berör små barns kommunikationssätt är Linell (1997), som anmärker att det lilla spädbarnet använder sig av sitt kroppsspråk för att uttrycka sina behov

och känslor. Än så länge sker barnets icke-verbala signaler på en nivå då de är rent av reflexmässiga och omedvetna från barnets sida. Barn och förälder kommunicerar på ett sätt som från barnets sida är instinktivt. Beroende på föräldrarnas olika icke-verbala signaler, frammanas också signaler från barnets håll. Han menar i och med att vuxna ser detta samspel som ett sätt för dem att kommunicera med barnet, så utvecklas och stimuleras barnets kroppsspråk väldigt tidigt i utvecklingen eftersom det får respons på dessa signaler från personer i dess närhet. När barnet blir lite äldre kommer det använda sina icke-verbala signaler på ett mer effektivt och medvetet sätt (a.a.).

Granberg (1999) framhåller att i och med att barnet blir äldre så lär det sig att uttrycka sig på fler och fler sätt, barnets kroppsspråk blir rikare och mer varierat. Från att utvecklingen har gått från gråt kan nu barnet använda sig av gester, mimik och ljud för att kommunicera (a.a.).

Kroppsspråket utvecklas i leken enligt Granberg (2004). Det är genom leken som barnet får erfarenhet och lär sig läsa av andras icke-verbala signaler och uttrycka sig med hjälp av sitt eget kroppsspråk. För barnet är detta samspel viktigt. Granberg (1999) skriver följande ”*Med kroppsspråket understryks och mildras ordens innebörd – det färgsätter orden, ger dem nyanser, betydelse, tyngd och värde.*” (Granberg 1999, s.15)

3.8 Barnets icke-verbala kommunikation och språkutveckling

I detta avsnitt kommer den andra och tredje frågeställningen att beröras, hur barn kommunicerar via den icke-verbala kommunikationen, och utvecklas barns verbala språk med hjälp av icke-verbal kommunikation samt på vilket sätt.

Enligt Espenakk (2006) börjar det icke-verbala samspelet mellan barn och vuxen direkt efter födseln, vilket ligger till grund för barns kommunikativa och språkliga utveckling. Barn behöver tillgång till de vuxnas språk för att kunna utveckla sitt eget och detta sker just via dessa icke-verbala interaktioner. Reslegård (2002) menar att vi i ett tidigt skede lär oss att det finns en mening i det verbala språket, och detta sker genom iakttagelser av de icke-verbala uttryckssätten. Sinnena har stor betydelse för språkutvecklingen, sinnesintrycken sätts i samband med det som sker och existerar i omgivningen och det verbala språkets grund har tagit sin början (a.a.).

Iverson och Goldin-Meadow (2005) skriver i sin artikel att barn använder sig av gester för att kommunicera, och detta är något som framträder långt innan de kan uttrycka sig verbalt. Enligt författarnas källor uppkommer de första gesterna mellan nio och tolv månaders ålder, och de första gesterna är främst då i form av så kallade pekgeste. Barnen fortsätter även att använda pekgeste när de lärt sig att prata, och då kombineras orden med pekgeste. Författarna fortsätter i sin artikel att skriva om varför gester är viktiga för barns språkutveckling. De menar att barnen med hjälp av de gester som det använder, kan kommunicera med omgivningen innan de kan prata. Barnen kan så att säga hänvisa till olika saker innan de kan uttrycka verbalt vad de heter, och då genom att peka på dessa. Vidare framhåller författarna att gester gör det möjligt för barn att uttrycka sig på ett sätt som annars hade varit svårt att berätta med hjälp av deras lilla förråd av verbala uttryck. Därmed ökar chansen att barnets gester bidrar till deras utveckling av språket. I deras studie framkom att barn i hög grad är avsevärt beroende av gester för att hänvisa till olika föremål. Däremot kom det fram att gesterna blev mindre betydelsefulla med tiden (a.a.).

I en annan artikel av Tomasello, Carpenter & Liszkowski (2007) hävdar däremot författarna i sina källor att barn börjar använda sig av pekgesten för att kommunicera med andra när de är mellan elva och tolv månader. Det är kring den tid då barnet fyller ett år som det börjar använda sig av pekgesten, och innan de på ett mer seriöst sätt börjar ta in språket. Detta gäller åtminstone barn i den västra kulturvärlden. De menar att pekgesten är en av de viktigaste gesterna. Författarna betonar att barn vid samma tidpunkt som de börjar uttrycka sig verbalt, ofta använder sig av kombinationen av just gester och ord, vilket främst handlar om pekgesten. Enligt dem finns det tre avsikter som utgör grunden för barns gester och verbala uttryck, vilka är att informera, begära eller be om saker och dela förhållningssätt. Vidare fortsätter författarna hävda att pekgesten kan fungera som en bro mellan olika delar av icke-språklig och språklig mellanmännisklig kommunikation (a.a.).

Det finns enligt Quilliam (1995) tre olika kategorier av gester kopplat till tanken, varav två infaller under småbarnsåren och dessa första två kommer att tas upp här. Dessa består av, i ordningsföljd, *emblematiska tecken* och *pantomimer*. *Emblematiska tecken* innehåller gester som barnet lär sig omkring samma tidpunkt som det börjar prata, och dessa gester väljer barnet relativt avsiktligt att uttrycka som alternativ till att prata. Gesten symboliserar en handling, och under ett och ett halvt år, från det att barnet fyller tre år, går utvecklingen mycket snabbt, och barnet använder alltmer korta icke-verbala tecken som exempelvis nickningar, nekande rörelser, visar antal med fingrar och så vidare. Det är en ömsesidig förståelse om vad dessa tecken betyder mellan individer. *Pantomimer* ger uttryck för vad barnet upplever genom att barnet gör rörelser som gestaltar detta. Detta kan vara mycket viktiga meddelanden som barnet ger uttryck för genom att visa upp en handling med hjälp av kroppen som kompletterar språket när det inte räcker till. Pantomimer speglar barnets mer avancerade typ av tankar. Barnet kan med sin kropp många gånger detaljerat skildra och förtälja långt fler saker än vad det kan om det ska uttrycka det enbart verbalt (a.a.).

Enligt Johansson och Svedner (2003), har forskare kommit fram till att det finns ett stort samband mellan gester och språk och att gester hjälper till i språkutvecklingen. Özçalışkan och Goldin-Meadow (2005) skriver i sin artikel att det finns en sorts gester vilka är föreställande och representerar gester som föreställer eller symboliserar något. Dessa gester bidrar med all sannolikhet till språkutvecklingen eftersom tidigare forskning tyder på att ju fler föreställande gester ett barn behärskar vid 1 år och 7 månaders ålder desto större blir ordförråd när barnet fyllt två år (a.a.). Namy och Nolan (2004) menar att gestens betydelse i mellanmännisklig kommunikation spelar en grundläggande roll och har värdefulla uppgifter i kommunikationen mellan människor.

För att tydliggöra vad olika gester som barn ofta använder sig av och vad dessa kan ha för betydelse kommer följande citat att berättas. Quilliam (1995) har i sin bok gjort följande ordförteckning över gester:

”EN ORDLISTA FÖR GESTER

Utöka den här listan med dina egna observationer, för att bygga upp ditt barns medvetenhet om gester.

Bara så här mycket: håller tummen och pekfinger nära varandra i ansiktshöjd.

Bestämd: en stadig rörelse nedåt med handen.

Försvinn: en påskjutande rörelse med handen bort från kroppen.

Ja: nickning med huvudet (i många länder).

Jag: händerna pekar mot övre delen av bröstet.
 Jag vet: knäpper med fingrarna, höjer ögonbrynen.
 Kanske: lutar huvud, axlar, händer.
 Kom hit: vinkar till sig med fingret eller vinkar med en hand mot kroppen.
 Kom så går vi: kroppen vänds plötsligt åt något håll.
 Lätt, enkel: en vinkande rörelse med armarna utsträckta och händerna öppna.
 Lättnad: kroppen sjunker plötsligt ihop.
 Nej: huvudskakning i en del länder, nickning i andra.
 Obekvämlig: huvudet dras tillbaka, näsan rynkas.
 Obestämd: vajande rörelse med öppen hand.
 Och så vidare: rör handen i cirklar bort från kroppen.
 Positiv: tummen upp.
 Rinnande: en krusande fingerrörelse samtidigt som handen rör sig från vänster till höger framför kroppen.
 Skynda: en inåtroterande rörelse med handen eller fingret.
 Spädbarn: korsade armar, gungar från ena sidan till andra.
 Stopp: lätt lyftad hand eller finger.
 Sömnig: huvudet faller plötsligt åt ena sidan, ögon och mun hänger.
 Tid: liten gest mot handleden där man brukar bära klocka.
 Till exempel: en hand utsträckt med öppna fingrar.
 Tvärt om: handen vänds upprepade gånger.
 Tyst: ett finger hålls mot munnen.
 Vänta ett ögonblick: ett finger sätts upp framför bröstet, höjda ögonbryn.”

(Quilliam 1995, s.26)

3.9 Vikten av kunskap om kroppsspråk i förskolan

I förhållande till syftet går följande del in på den icke-verbala kommunikationens betydelse i förskolan.

Enligt Öhman (2003) är det av stor vikt att kommunicera på ett klart och rakt sätt så att barn lättare förstår innebörden i kommunikationen. Barn kommunicerar till sin omgivning via leken, och de leker för att förstå och bearbeta sina erfarenheter och hur de upplever världen omkring. När ett barn har svårt att uttrycka sig via det verbala språket, händer det att barnet känner sig ”... missförstådd, övergiven och uppgiven...” (s.183) eller frustrerad och kan därför slåss. Hon menar att ”I ett sådant läge kan barngruppen hamna i kris, och behöver mycket stöd och uppmuntran från pedagogerna, så att utrymme för samspel i språk och lek kan utvecklas.” (Öhman 2003, s.183).

När det gäller utvecklingen av språket hävdar Granberg (1999) att den icke-verbala kommunikationen har stor betydelse för språkutvecklingen under åren i förskolan. Lärarna har ett ansvar att försöka tyda och översätta allt det som det lilla barnet vill säga med sitt kroppsspråk. Enligt författaren är det av stor vikt att barnet känner att läraren förstår och ser barnet för att det skall kunna få en mångsidig språkutveckling, vilket leder till att det är viktigt att de som arbetar i förskolan använder sina kroppsliga uttryck såsom till exempel blickar, minspel och röst med mera för att kunna leda grupper med småbarn eftersom kroppsspråket är betydelsefullt vid dessa möten. Det lilla barnet lär sig vid närbild med

vuxna att tyda kroppsspråket, speciellt mimik och blickar, och språket. Eftersom barnet uttrycker sin vilja och sina önskemål via sina icke-verbala signaler, så lutar de mer på vad kroppen säger än ordens innebörd. Vidare menar författaren att det just därför är viktigt hur läraren uttrycker sig med sitt kroppsspråk och sin icke-verbala kommunikation (a.a.).

Espenakk (2006) slår fast att såväl personal som barn i förskolan nyttjar gester för att kommunicera, samtidigt som även övriga icke-verbala uttryck används i samspelet mellan barn och vuxna. Pekgester ses ofta som de mest betydelsefulla gesterna, då de är relativt tydliga och visar barnens önskemål (a.a.).

När det gäller icke-verbal kommunikation och samspel menar Söderberg (1997) att de icke-verbala uttrycken är högst väsentliga när man studerar små barn. Då vi har kunskap om betydelsen av kroppsspråket kan vi även förstå innebörden i samtal där förskolebarn är delaktiga (a.a.).

Reslegård (2002) skriver att det är att föredra för barns språkutveckling att ha en och samma vuxen på förskolan som tar ansvar och kommunicerar med barnet vid situationer som rör meningsutbyte av språk vid olika tillfällen. Genom att ha en nära och återkommande kontakt med barnet lär sig läraren att tolka barnets icke-verbala signaler och barnet känner igen lärarens språkbruk, vilket är av stor vikt för barnets fortsatta språkutveckling. Författaren menar att den dagliga kommunikationen är ytterst värdefull (a.a.).

3.10 Tydlighet och uppfostran

I anknytning till syftet och den mindre del som behandlar följderna och vikten av den icke-verbala kommunikationen människor emellan, visar denna del exempel på hur samspelet och kommunikationen kan tydliggöras samt vilka följder positivt respektive negativt kroppsspråk kan ge.

Tydlighet i kroppsspråket i kommunikationen med barn är något som Quilliam (1995) betonar vikten av. Författaren menar att vi med kunskap om den icke-verbala kommunikationen kan lära oss att tolka och förstå barns intentioner vilket i sig främjar till en mer aktiv och verkningsfull kommunikation. Vidare hävdar hon att det är bra om vuxna kan spegla barnets kroppsspråk eftersom detta underlättar och stärker kommunikationen. Med hjälp av denna sorts spegling kan såväl barnet känna sig förstådd samtidigt som detta kan dessutom barnet använda sina uttryckssätt på ett effektivare sätt, just därför att kommunikationen blir tydligare. Hon menar fortsättningsvis att det också är viktigt att vi antingen verbalt eller icke-verbalt bekräftar och belönar barnets tydliga kroppsspråk (a.a.).

När det gäller uppfostran hävdar Quilliam (1995) att den största delen sker på det icke-verbala planet och ger ett större intryck och påverkan på barnet. Det är viktigt att kroppsspråket och den verbala kommunikationen samstämmer med varandra, annars kan barnet få problem med att veta vad som gäller. Hon menar att barn kan börja behärska sitt handlande vid cirka ett års ålder, vilket gör det möjligt för en vuxen att via sin icke-verbala kommunikation kunna visa sitt ogillande. Med mycket små medel eller uttryckssätt känner barnet igen exempelvis ogillande när det blivit äldre. Enligt författaren är det av stor vikt att den vuxne slutar visa sitt missnöje när barnet bättrat sitt beteende eftersom det är handlingen och inte barnet självt som betraktats som dåligt. Vidare poängterar hon att vi bör visa våra känslor för de äldre barnen, men med försiktighet och uppmärksamhet så att det inte på ett negativt sätt går ut över barnet.

Det är alltid viktigt att en vuxen finns med barnet i dess närhet vid obehagliga situationer eftersom barnet behöver tillgång till en vuxen vid dessa tillfällen (a.a.).

I följande citat beskriver Quilliam (1995) på ett tydligt sätt vad som är viktigt att tänka på vid de tillfällen som tidigare beskrivits i kapitlet.

”Barnet föredrar ett snabbt, klart och sammanhängande besked om varför man är arg på det, ett rättvist ’straff’ och att man sedan snabbt och utan omsvep går tillbaka till normala gånger.” (Quilliam 1995, s.110)

3.11 Barns kroppsspråk, kommunikation och språkutveckling – Sammanfattning

I denna sammanfattning kommer jag att sammanfatta avsnitten från och med barns kroppsspråk och kommunikation till tydlighet och gränsdragning. Det som framkommit i de föregående avsnitten är bland annat att barns icke-verbala kommunikation börjar från den stund barnet föds, och har egentligen början redan inuti livmodern, något som bland andra Espenakk (2006), Granberg (1999) och Reslegård (2002) är eniga om. Barnet kommunicerar via sitt kroppsspråk, det vill säga genom mimik och kroppsrörelser samt via rösten och dess uttryck som i början är i form av exempelvis skrik och joller, vilket Granberg (1999) ger uttryck för. Barnet behöver kommunicera för att få sina behov tillfredsställda, och i och med detta fyller den icke-verbala kommunikationen en enormt viktig funktion (a.a.). Några månader innan barnet fyller ett år börjar det vanligtvis kommunicera med hjälp av pekgesten, något som Goldin-Meadow (2005) och Tomasello (m.fl. 2007) hävdar i sina artiklar. Dessa gester använder barnet för att kommunicera med sin omgivning på ett mer direkt och tydligt sätt där barnet kan uttrycka önskemål om att få saker eller till exempel för att tala om vad det vill ha sagt, vilket också utgör några av grundavsikterna med barns icke-verbala och verbala kommunikation, i enighet med Tomasello (m.fl. 2007). Pekgester ger bland annat uttryck för ord som barnet inte kan uttrycka verbalt, vilket bland andra Iverson och Goldin-Meadow (2005) betonar i sin artikel. Barnet börjar också använda sig av gester som har som uppgift att illustrera något som barnet ännu inte kan uttrycka verbalt, och dessa gester kan exempelvis ge uttryck för ett händelseförlopp, något som exempelvis Quilliam (1995) hävdar när hon skriver om pantomimer.

I några av de föregående avsnitten tas även barns pekgesten i förhållande till språkutvecklingen upp, vilket ses ha ett nära samband med barns icke-verbala kommunikation, något som bland andra Iverson och Goldin-Meadow (2005) och Tomasello (m.fl. 2007) är eniga om. Tack vare den icke-verbala kommunikationen växer språket fram, den icke-verbala kommunikationen ger språket mening och liv. En författare menar att barn på ett mycket tidigt stadium har en förståelse för att orden i sig har en betydelse, att det finns en innebörd i språket (Reslegård 2002). Tillgången till den ordlösa kommunikationen möjliggör utveckling av språket och just därför är den icke-verbala kommunikationen en viktig del i barns språkutveckling, något som Iverson och Goldin-Meadow (2005) stödjer. Utan den icke-verbala kommunikationen och sinnena skulle det vara mycket svårt för ett barn att lära sig innebörden i språket. Sinnena spelar därmed också en stor roll i språkutvecklingen eftersom barnen upplever och tolkar omgivningen via sina sinnen, i enighet med Reslegård (2002). Att barnen blir synliggjorda och förstådda är en viktig del i språkutvecklingen i förhållande till den icke-verbala kommunikationen, vilket Granberg (1999) betonar vikten av. Den vuxnes kroppsspråk är viktigt i mötet med barn och att det är tydligt, samt är det för ett barn betydelsefullt att känna igen den vuxnes språkbruk för språkutvecklingen (a.a.). Spegling

är ett sätt att bekräfta barnet, eftersom kommunikationen blir distinktare i och med att den underlättar förståelsen av den icke-verbala kommunikationen, något som Reslegård (2002) och Quilliam (1995) stödjer.

4. DISKUSSION OCH SLUTSATSER

Den icke-verbala kommunikationen har stor inverkan på våra liv och hur vi bemöter och blir bemött av andra människor. Under hela vårt långa liv spelar den icke-verbala kommunikationen en stor roll.

Syftet med denna litteraturstudie var att undersöka den icke-verbala kommunikationens betydelse och hur den kommer till uttryck i såväl barns värld som hos vuxna. Utifrån syftet har frågeställningar vuxit fram som berör den icke-verbala kommunikationen; vad den är och innebär, hur barn kommunicerar med sitt kroppsspråk och om och hur deras språkutveckling påverkas av den ordlösa kommunikationen. Med hjälp av ett relativt många författare har jag försökt besvara syfte och frågeställning, samt fått ett brett perspektiv på vad icke-verbala kommunikation egentligen är. Jag inledde min litteraturgenomgång med att försöka svara på frågan om vad icke-verbala kommunikation är, bakgrunden kring ämnet samt hur den kommer till uttryck. För att kunna svara på övriga frågeställningar var det nödvändigt att börja med just denna fråga.

Genom att ha funnit litteratur och artiklar på olika ställen har jag kommit över material som jag anser är relevant för undersökningens syfte och frågeställning. Med hjälp av ett relativt brett utbud av litteratur, har det också varit möjligt att besvara de frågor som ställts, vilket inte hade varit möjligt om någon annan metod valts. Resonemanget för detta är att litteraturen som använts varit tidskrävande att hitta eftersom få av de böcker som jag funnit faktiskt handlar om endast den icke-verbala kommunikationen.

4.1 Sammanfattande analys

Nedan kommer en koncentrerad sammanfattning av de resultat mina frågeställningar gett samt egna reflektioner i förhållande till sammanfattningen.

Utifrån den första frågeställningen, *Vad är och innebär icke-verbala kommunikation*, kommer här en kort sammanfattning och egna reflektioner i anknytning till första frågeställningen. Icke-verbala kommunikation innefattar vårt kroppsspråk, vår röst, vårt utseende och val av yttre attribut, något som ett flertal författare är eniga om, däribland Backlund (2006). Den icke-verbala kommunikationen beskrivs ofta som den ordlösa kommunikationen där all kommunikation ingår förutom just orden (a.a.). När vi människor kommunicerar gör vi det till största delen via våra icke-verbala uttryck och två författare (Backlund 2006 & Maltén 1998) poängterar att den icke-verbala kommunikationen står för cirka 70 procent av den totala kommunikationen. De icke-verbala signalerna ger uttryck för våra känslor och vårt humör, något som såväl Linell (1997) som Nilsson och Waldemarson (1995a) beskriver. Den icke-verbala kommunikationen är viktig när vi kommunicerar eftersom den ger utrymme för tolkningar hos samtalspartnern, i enlighet med Backlund (2006). Fokus på den icke-verbala kommunikationen ser lite olika ut i mina referenser. Vissa författare har någon form av icke-verbala kommunikation som central punkt i sina verk, exempelvis Fexeus (2007), Guerrero (m.fl. 1999), Lewis (1980) och Quilliam (1995). Ett flertal författare har dock bara skrivit något kort avsnitt som berör den icke-verbala kommunikationen, eller så har det funnits på olika ställen i litteraturen. Den litteratur som endast i korta partier behandlat den ordlösa kommunikationen, har ändå haft värde för min undersökning, varpå dessa referenser har använts i studien. Vissa författare, exempelvis Reslegård (2002) och Söderberg (1997), har

med andra ord riktat in sig på den icke-verbala kommunikationens betydelse kortfattat, medan andra, till exempel Backlund (2006) och Håkansson (1995) har skrivit om både verbal och icke-verbal kommunikation från ett bredare perspektiv. Åtminstone tre författare har poängterat eller ägnat uppmärksamhet åt de mänskliga sinnenas roll i den icke-verbala kommunikationen, vilka är Fexeus (2007), Nilsson och Waldemarson (1995b) samt Quilliam (1995). Ett flertal referenser har haft kommunikation som huvudämne, i vilka den icke-verbala kommunikationen också berörs. Samtliga författare har ungefär samma grundinställning om vad den icke-verbala kommunikationen innebär och hur den kommer till uttryck. Vissa inriktar sig mer på den icke-verbala kommunikationen på ett allmänt sätt, medan andra inriktar sig på eller skriver om barns språk, varpå den icke-verbala kommunikationen berörs. Något som de flesta författare har gemensamt är att de anser att den icke-verbala kommunikationen är betydelsefull för hur människan uppfattar omvärlden. Det finns en hel del i min undersökning som jag tidigare inte reflekterat så mycket över, och därmed har jag också fått nya användbara kunskaper. En sak som är till viss del är ny för mig är sinnenas betydelse i kommunikationen och att vi använder oss av våra sinnen på olika sätt, att olika individer föredrar vissa sinnen, något som såväl Fexeus (2007) som Quilliam (1995) behandlar i sina böcker. Något som bekräftar det jag redan visste om den icke-verbala kommunikationen är dess betydelse i kommunikationen med andra människor, att vi till största delen kommunicerar via vår icke-verbala kommunikation, vilket exempelvis Backlund (2006) och Maltén (1998) understryker.

Vidare utifrån den andra frågeställningen, *Hur kommunicerar barn genom icke-verbal kommunikation*, kommer följande resultat och diskussion. Barns kommunikation börjar från den stund barnet är fött, det kommunicerar via sitt kroppsspråk och sin röst, något som Granberg (1999) behandlar. Sinnena fyller en viktig funktion eftersom barnet erfar världen till största delen genom dessa, vilket Reslegård (2002) understryker. Genom de icke-verbala signalerna kan små barn ge uttryck för sina behov och känslor, i enighet med Granberg (1999) och Linell (1997). Responsen på de ordlösa signalerna är mycket viktigt för barnet just därför att denna bidrar till utvecklingen av kroppsspråket och ett barns lager av icke-verbala signaler blir också större desto äldre barnet blir, något som Linell (1997) stödjer. I leken använder sig barnet aktivt av sin icke-verbala kommunikation och i och med detta utvecklas också barns förmåga att kommunicera via sin ordlösa kommunikation, vilket Granberg (2004) poängterar. Pekgesterna anses vara en av de mest betydelsefulla gesterna, något som Tomasello (m.fl. 2007) understryker. Något som slagit mig genom mina efterforskningar i detta examensarbete är hur mycket av mimiken som små bebisar tar efter och härmar, att kommunikationen börjar från den stund barnet föds och att vi hela tiden bekräftar de små live och deras kommunikation. Riktningen mot små barns icke-verbala kommunikation har i regel varit relativt liten, endast två litteraturkällor har i helhet behandlat barns icke-verbala kommunikation, vilka är Lewis (1980) och Quilliam (1995). Dessa två källor har några år på nacken, varav den ena är från 1980 och den andra från 1995. Quilliams bok har varit ett stöd i min undersökning, och har refererats på ett flertal ställen. Quilliam går in på djupet om vad barns kroppsspråk kan innebära och medföra, och Lewis har med sin bok bland annat bidragit med viktig information om det icke-verbala samspelet mellan barn och vuxna. Däremot har det funnits fler artiklar som berört de icke-verbala uttryckssätten, men de flesta som jag funnit har relaterat till gester och dess betydelse för språkutvecklingen. Som lärare är det av stor vikt att kunna tolka ett barn, det är rent av en nödvändighet. Det lilla barnet har endast sin icke-verbala kommunikation att kommunicera med innan de har talspråket, och utan denna kommunikation blir det svårt att tillmötesgå barns behov. Enligt läroplanen för förskolan ska arbetslaget bland annat "*ansvara för att arbetet i barngruppen genomförs så att barnen [...] får stöd och stimulans i sin språk- och kommunikationsutveckling*" (Lärarens handbok 2004,

s.31). I anknytning till citatet som står ovan så är även den icke-verbala kommunikationen en del av barns kommunikationsutveckling, i och med detta är det också av vikt att barnen får stöd och uppmuntran för sina icke-verbala uttrycksätt.

Den tredje och sista frågeställningen, *Utvecklas barns talade språk med hjälp av icke-verbal kommunikation, om så är fallet i så fall hur*, gav följande resultat och diskussion. För att kunna utveckla språket behöver det lilla barnet den vuxnes språk, vilket är en förutsättning för att det ska kunna utveckla sitt eget, vilket Espenakk (2006) hävdar. Kommunikationen börjar vid ett mycket tidigt stadium, det vill säga direkt efter förlossningen. I detta tidiga skede startar det samspel mellan barn och vuxen som utgör en byggsten när det gäller den kommunikativa och språkliga utvecklingen (a.a.). Barnet förstår mycket tidigt att det finns ett syfte med det verbala språket, något som Reslegård (2002) poängterar. Flera av mina källor, bland andra Johansson och Svedner (2003), Iverson och Goldin-Meadow (2005) samt Tomasello (m.fl. 2007), menar att gester bidrar till språkutvecklingen. Gester är kommunikativa och effektiva när barnet vill uppmärksamma och referera till ting som de ännu inte har ord för, något som Iverson och Goldin-Meadow (2005) stödjer. Via gester får barnet möjlighet att kommunicera på ett klarare och tydligare sätt än vad det gjort tidigare (a.a.). Några månader innan ettårsdagen är det vanligt att barnet börjar använda sig av pekgesten när det kommunicerar med omgivningen, vilket är mycket viktigt för språkutvecklingen, i enlighet med såväl Iverson och Goldin-Meadow (2005) som Tomasello (m.fl. 2007). I förhållande till mina frågeställningar har jag upptäckt delar som jag tidigare inte fäst så stor uppmärksamhet kring. Något som jag verkligen tagit till mig är just hur viktiga barns pekgesten är för deras språkutveckling. Jag tänker mycket mer på hur barn i min omgivning uttrycker sig med sitt kroppsspråk nu än vad jag gjorde tidigare, och tycker mig också ha fått mycket större förståelse för barns ordlösa kommunikation. De små barnens pekgesten är något som de regelbundet använder sig av för att kommunicera och få namn på olika saker, något som kommit fram i såväl min studie som något som jag ser i mitt dagliga arbete i förskolan och privat. I mitt arbete blir bland annat just dessa pekgesten tydliga när våra minsta barn kommunicerar, och detta är något som jag dagligen får tolka och bekräfta vilket kan uttryckas vid exempelvis såväl matbord som skötbord eller vid lek. När det gäller mina källor och anknytningen till den icke-verbala kommunikationen i förhållande till barns språkutveckling har majoriteten av mina källor haft språket som huvudsyfte i sina texter, där språket och språkutvecklingen varit grundläggande och fungerat som kärna i deras litteratur. Många av dessa författare har undersökt eller skrivit om den icke-verbala kommunikationen och språkets nära samband, och hur de samverkar tillsammans. Ett flertal författare fokuserar och pekar på den icke-verbala kommunikationens roll i språkutvecklingen, och detta kan komma till uttryck genom användning av gester i samspel såväl barn emellan som barn och vuxna. Gemensamt för artiklarna är att dess författare inriktar sig på gester, och att ett par av dem inriktar sig på pekgesten och dess betydelse för språkutvecklingen. För att kunna stimulera barns språk- och kommunikationsutveckling, vilket står i läroplanen för förskolan och som på föregående sida citerades, behöver vi också ha en förståelse för barns kommunikationssätt och kunna tolka det barnen uttrycker vilket till stor del sker via de icke-verbala signalerna. Genom att ha en förståelse och kunskap om just barns icke-verbala kommunikation kan vi också ge barnet stöd i deras utveckling av kommunikationen, samt också lättare kunna se och förstå sambandet mellan icke-verbal kommunikation och språkutveckling.

4.2 Slutdiskussion

Det viktiga som framkommit i min litteraturstudie är att barns icke-verbala kommunikation utgör en mycket viktig funktion när det gäller barns sätt att kommunicera med omvärlden och berätta vad de känner, tänker och upplever, detta är något som bland andra Quilliam (1995), enligt mina efterforskningar, stödjer. Den visar hur samspelet mellan olika individer fortgår och vilken roll de innehar i olika situationer, vilket såväl Backlund (2006) som Nilsson & Waldemarson (1995a) hävdar. Studien har bland annat visat att barn har en förmåga att förstå varandra via kroppsspråket, men att det är något som de tappar på vägen till vuxenlivet, i enlighet med Lewis (1980) studier. Redan när ett barn har fötts börjar utvecklingen av det icke-verbala språket som genom imitation och samspel växer till mer avancerade kommunikationsätt att uttrycka sig på, något som både Linell (1997) och Granberg (1999) är eniga om. Enligt Quilliam (1995) uttrycker barnet, via sina gester och rörelser, vad de upplevt eller vill ha sagt. Dessa fyller en funktion då deras ordförråd inte är tillräckligt stort. Lindahl (1998) menar att förutsättningarna för att ett barn ska kunna utveckla sitt verbala språk behöver de ha ett stort förråd av verbala uttryck, vilket även har resulterat i denna studie. Mina frågeställningar om barns utveckling och icke-verbala kommunikation behöver undersökas ytterligare.

Arbetet belyser ett mycket viktigt ämne enligt mig. Den icke-verbala kommunikationen har ofta fått stått i skymundan för den stora vikt dagens samhälle lägger på den verbala kommunikationen, anser jag. Mer litteratur behövs om denna viktiga och livslånga kommunikationsform, framför allt när det gäller små barns ordlösa kommunikation. Även svensk forskning är bristfällig inom detta område, enligt mina eftersökningar, och ingen litteratur av någon svensk forskare som studerat små barns icke-verbala kommunikation har hamnat på mitt bord. Under dessa månader som jag arbetat med detta examensarbete har många aha-upplevelser uppkommit och jag har fått en djupare förståelse för små barns icke-verbala kommunikation. Bland annat har jag insett hur stor påverkan de olika uttryckssätten har i kommunikationen mellan människor och vad som uppfattas och hur det uppfattas, samt att våra sinnen har så pass stor betydelse som de faktiskt har. Under arbetets gång har jag många gånger tänkt tillbaka på tillfällena då jag själv kommunicerat med små barn och hur jag i efterhand fått en större förståelse för vad barn kan vilja uttrycka när de kommunicerar med såväl varandra som vuxna.

När det gäller mitt arbete och arbetssätt, anser jag att det hade kunde ha gjorts på andra sätt, bland annat hade fler artiklar kunnat användas och eventuellt någon jämförande studie genomförts på dessa. Kanske hade ett annorlunda resultat framkommit om fler sökord använts, exempelvis förskola eller beteende. Studien hade också kunnat kompletteras med en egen undersökning om små barns icke-verbala kommunikation, vilket säkerligen hade gett ett lite annorlunda resultat. Metoddelen hade kunnat utföras noggrannare och mer detaljerat med hjälp av en tydlig tabell där det framkommer var och när data söktes, antal träffar, relevans och utvald data. Detta är något som tyvärr inte kommit med i min studie på grund av vissa brister i förarbetet som behövs för att kunna göra detta.

Studien handlar om barns icke-verbala kommunikation, var den tar sin början och hur den kommer till uttryck i barns liv. Den icke-verbala kommunikationen tar en mycket stor plats i livet, utan att vi människor inte alltid är medvetna om vad det är som hjärnan registrerar. Syftet med min studie var att undersöka vad den icke-verbala kommunikationen innebär och hur barns ordlösa kommunikation ter sig i deras liv. I relation till syftet har min undersökning

kommit fram till att barns icke-verbala kommunikation innefattar såväl kroppsliga uttryck, som exempelvis ansiktsuttryck eller gester, som våra sinnens del i och betydelse för den icke-verbala kommunikationen.

4.3 Förslag till vidare forskning

Icke-verbal kommunikation bland och med såväl barn som vuxna är något som jag anser fler borde forska kring, åtminstone i Sverige och på svenska så att så många svenskar som möjligt kan ta del av forskningen. Det jag inte funnit när jag sökt litteratur är svensk eller nordisk forskning som preciserar sig på hur barns icke-verbala uttryckssätt ser ut i Sverige. Finns det någon skillnad och går det att jämföra hur barns uttryckssätt ser ut i olika länder eller olika kulturer? Är skillnaden markant, eller är likheterna större? Har den sociala bakgrunden betydelse för barns icke-verbala kommunikation, i så fall hur och om inte vilka möjliga förklaringar finns?

Genom att resultat från forskning kan bidra med hur personal i förskolan kan arbeta utförligare med just små barns icke-verbala kommunikation, anser jag leda till bra uppföljning av forskning inom området. Att forskningen kan ligga till grund för nya arbetsplaner där barnens ordlösa kommunikation får ta den plats som den faktiskt förtjänar. I det stora hela behöver små barns icke-verbala kommunikation få ta större plats i dagens samhälle, anser jag. Mycket av fokuseringen av det icke-verbala språket och dess budskap handlar om de vuxna, men trots detta borde den icke-verbala kommunikationen och dess betydelse stärkas mer allmänt. Min litteraturstudie ger stöd för och uppmuntrar till de små barnens icke-verbala kommunikationssätt, som verkligen behöver förståelse för sina uttryck för att deras behov ska uppfyllas i deras fortsatta utveckling i den icke-verbala världen...

5. REFERENSFÖRTECKNING

- Backlund, B. (2006). *Inte bara ord. En bok om talad kommunikation*. Lund: Studentlitteratur.
- Bryman, A. (2002). *Samhällsvetenskapliga metoder*. Malmö: Liber.
- Espenakk, U. (2006). *TRAS. Tidig registrering av språkutveckling*. Herning: www.SPF-utbildning.com, Special-pædagogisk forlag.
- Fahrman, M. (1996). *Barns känslomässiga utveckling*. Lund: Studentlitteratur.
- Fexeus, H. (2007). *Konsten att läsa tankar*. Stockholm: Forum.
- Goldin-Meadow, S. & Wagner, S. M. (2005). How our hands help us learn. *TRENDS in Cognitive Sciences* Vol.9 No.5 May 2005.
- Granberg, A. (1999). *Småbarnsmetodik: omsorg, lek och ramsor*. Stockholm: Liber.
- Granberg, A. (2004). *Småbarnslek: en livsnödvändighet*. Stockholm: Liber.
- Guerrero, L.K., DeVito J.A., Hecht, M.L. (1999). *The nonverbal communication reader. Classic and Contemporary Readings*. Long Grove: Waveland Press, Inc.
- Håkansson, G. (1995). *Yla som vargar, tala som folk. Om djurens och människornas kommunikation*. Almqvist & Wiksell Förlag AB.
- Iverson, J.M. & Goldin-Meadow, S. (2005). Gesture Paves the Way for Language Development. *Psychological Science* Vol.16 No.5, p. 367-371.
- Johansson, E. (2003). *Små barns etik*. Stockholm: Liber.
- Johansson, B. & Svedner, P.O. (2003). *Så erövrar barnen språket. Utveckling, störningar, stimulans*. Uppsala: Kunskapsföretaget AB.
- Jørgensen, N. (1995). *Barnspråk och ungdomsspråk*. Lund: Studentlitteratur.
- Lewis, D. (1980). *Barnets hemliga språk*. Borås: Natur och Kultur.
- Lindahl, M. (1998). *Lärande småbarn*. Lund: Studentlitteratur.
- Linell, P. (1997). *Människans språk. En orientering om språk, tänkande och kommunikation*. Lund: LiberFörlag.
- Läraryrket (2004). *Lärarens handbok: Skollag, Läroplaner, Yrkesetiska principer, FN:s barnkonvention*. Stockholm: Läraryrket
- Maltén, A. (1998). *Kommunikation och konflikthantering – en introduktion*. Lund: Studentlitteratur.

Namy, L.L. & Nolan, S.A. (2004). Characterizing changes in parent labelling and gesturing and their relation to early communicative development. *J. Child Lang.* 31 (2004), p. 821-835.

Nilsson, B. & Waldemarsson, A-K. (1995a). *Kommunikation mellan människor*. Lund: Studentlitteratur.

Nilsson, B. & Waldemarson, A-K. (1995b). *Kommunikation. Samspel mellan människor*. Lund: Studentlitteratur.

Quilliam, S. (1995). *Barnets kroppsspråk*. Stockholm: Wahlströms.

Reslegård, E. (2002). *Fickla, avloppsrör och stjärnprickig*. Stockholm: En bok för alla.

Svensson, A-K. (1998). *Barnet, språket och miljön*. Lund: Studentlitteratur.

Söderberg, R. (1997). *Från joller till läsning och skrivning*. Malmö: Gleerup.

Tomasello, M., Carpenter, M. & Liszkowski, U. (2007). A New Look at Infant Pointing. *Child Development*, May / June 2007, Vol.78, No.3, p.705-722.

Öhman, M. (2003). *Empati genom lek och språk*. Stockholm: Liber.

Özçalışkan, Ş. & Goldin-Meadow, S. (2005). Do parents lead their children by the hand? *J. Child Lang.* 32 (2005), p. 481-505.